

Volume 18, Issue 1
March 2020

ISSN 1731-8297, e-ISSN 6969-9696
<http://osap.wpia.uni.opole.pl>

REVIEW
received 2020-01-DD
accepted 2020-02-DD

**Małgorzata Marta Szwejkowska,
*System kar dyscyplinarnych wobec osadzonych
odbywających karę pozbawienia wolności,*
Toruń 2019, ss. 339**

**Małgorzata Marta Szwejkowska, *System of disciplinary penalties
against prisoners serving custodial sentences,* Toruń 2019, pp. 339**

STANISŁAW HOC

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0003-4248-3664, shoc@op.pl

Citation: Hoc, Stanisław. 2020. Małgorzata Marta Szwejkowska, *System kar dyscyplinarnych wobec osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności*, Toruń 2019, 339 s. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne* 18(1): 191–196. DOI://10.25167/osap2173

Przedmiotem recenzji jest opracowanie odnoszące się do problematyki wymierzania kar dyscyplinarnych skazanym odbywającym karę pozbawienia wolności. W pierwszej kolejności odnieść się należy do zasadności wybranego przez Autorkę tematu. W mojej ocenie temat ten jest trafny, ponieważ aktualnie w literaturze nie występuje opracowanie w sposób kompleksowy traktujące o przedmiotowej problematyce. Odpowiedzialność dyscyplinarna skazanych utrzymywanych w izolacji penitencjarnej była jak dotąd przedstawiana w sposób przyczynkarski i – co interesujące – do 1989 r. nieodłącznie z kwestią nagradzania skazanych. Można jednak wskazać na ważne pozycje literaturowe, ukazujące się już od okresu międzywojennego; tu zasadniczo najistotniejsze jest opracowanie problemu przez Leona Radzinowicza w artykule pt. *Zagadnienie kar dyscyplinarnych w nowoczesnym ustroju więziennym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1936, nr 1. Także w okresie późniejszym występowały sporadyczne wypowiedzi doktryny w tym zakresie, chociażby Jerzego Śliwowskiego, Jerzego

Bafii, Marty Wołowicz, Stanisława Pławskiego czy Stefana Lelenta. Należy przy tym podkreślić, że poglądy wówczas wyrażane odnosiły się w szczególności do kwestii celów przyświecających wymierzaniu skazanym kar dyscyplinarnych (do tego wątku będzie trzeba wrócić w dalszej części niniejszej recenzji). W ostatnim okresie zaś na uwagę zasługuje artykuł Adama Kwiecińskiego *Procedura wymiaru i wykonywania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I i Część II*, opublikowany w „Nowej Kodyfikacji Prawa Karnego” z 2013 r., t. XXIX, XXX. Analogiczny stan rzeczy dotyczy także literatury zagranicznej – w języku angielskim na próżno szukać chociażby jednej zwartej monografii poświęconej odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Występują pojedyncze rozdziały poruszające tę tematykę w opracowaniach zbiorowych odnoszących się do systemowych rozwiązań prawa karnego wykonawczego. Tu wymienić można chociażby: S. Easton, *Prisoners' Rights. Principles and practice*, Routledge, London–New York 2011 czy K. Laubenthal, *Strafvollzug*, Springer, Berlin–Heidelberg 2006.

Już tylko ten pobieżny przegląd wskazuje na dobrze rozpoznaną przez Małgorzatę Martę Szwejkowską lukę w literaturze prawa karnego wykonawczego, wymagającą pilnego uzupełnienia. Niezwykle trudno założyć, że instytucja kar dyscyplinarnych jest na tyle dobrze skonstruowana przez ustawodawcę, że – zwłaszcza w kontekście dynamicznych przeobrażeń rzeczywistości społecznej, co dotyka także funkcjonowania jednostek penitencjarnych i warunków odbywania kar dyscyplinarnych – nie wymaga ona żadnych udoskonaleń. Już w tym miejscu można zdradzić, że przeprowadzona przez Autorkę wszechstronna i pogłębiona analiza przeczy takiemu przekonaniu.

Przechodząc teraz do oceny zastosowanej metody badawczej, uznaję za poprawne posłużenie się przez Autorkę metodą formalno-dogmatyczną, historyczno-prawną oraz komparatystyczną. Autorka wykazała się tu znajomością rzeczy i biegłością w ich opanowaniu i zastosowaniu. Za pewien niedostatek należy uznać tylko brak statystycznego opracowania przedmiotowego problemu, jednak rację przyznać należy Autorce, gdy pisze, że uzyskanie danych statystycznych było utrudnione, i to nie tylko na gruncie zagranicznym – np. zignorowanie prośby o udostępnienie informacji przez Służbę Więzienną Ukrainy czy też Czech – ale też krajowym. Można odnieść wrażenie, że w dalszym ciągu analizowane zjawisko nie przykuwa uwagi nie tylko przedstawicieli nauki prawa karnego wykonawczego czy też prawa administracyjnego (gdyby założyć, że odpowiedzialność dyscyplinarna nie stanowi przejawu odpowiedzialności karnej *sensu largissimo*), ale także praktyków, czyli Służby Więziennej, ewidencjonującej wyłącznie przypadki wybranych przekroczeń dyscyplinarnych, np. autoagresji wśród skazanych czy też takich, w których postępowanie zakończyło się wymierzeniem najsurowszej kary, tj. celi izolacyjnej. Analogiczna sytuacja dotyczy statystyk prowadzonych przez służby więzienne innych państw dobranych do

analizy prawno-porównawczej (Część II pracy, s. 49 i n.). Tutaj zapewne odzwierciedla się przekonanie administracji więziennej, że karanie dyscyplinarne osadzonych stanowi kwestię wewnętrzną związaną z zapewnieniem stabilnych i bezpiecznych warunków osadzenia, z której nie potrzeba zdawać sprawozdania publicznie.

Zagadnienie wymierzanych skazanym kar traktowane jest w praktyce wymiaru sprawiedliwości dość instrumentalnie. Rozpatrywane jest najczęściej przez sądy w kontekście podejmowania decyzji w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia z pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności lub wniosku o odbywanie kary w przedmiocie dozoru elektronicznego. Ocena ta sprowadza się zazwyczaj do konstatacji ilościowej, tj. wyliczenia, jak często podczas pobytu w warunkach izolacji penitencjarnej skazany był karany lub nagradzany dyscyplinarnie. Tymczasem prawidłowe zbadanie tej kwestii wymaga ustalenia przede wszystkim tego, w związku z jakimi przekroczeniami dyscyplinarnymi skazany był karany sankcjami dyscyplinarnymi, jakie były motywacja i stopień winy jego sprawcy, okoliczności łagodzące i obciążające.

Po dostrzeżeniu wagi niniejszego zagadnienia dla literatury przedmiotu, jak również orzecznictwa sądów, należy przejrzeć strukturę pracy. Stwierdzam, że konstrukcja pracy jest zasadniczo poprawna, składa się ona z wprowadzenia oraz trzech części podzielonych na mniejsze jednostki redakcyjne. Każda część zakończona jest poprawnie sformułowanymi wnioskami końcowymi. Pewne wątpliwości może budzić w tym kontekście brak całościowego skonkludowania wyników badań Autorki oraz Część pierwsza poświęcona wpisywaniu się celów przedmiotowych sankcji dyscyplinarnych w cele przyświecające karze pozbawienia wolności (s. 16–48). Otóż ta część znacznie różni się objętością od dwóch pozostałych – Części drugiej (s. 49–193) i części trzeciej (s. 194–312). Mogę jednak zrozumieć zamysł Autorki, dotyczący uwypuklenia w pracy zagadnienia tak fundamentalnego dla omawianej przez Nią problematyki. Jak już bowiem zaznaczyłem na wstępie, rozważania dotyczące celów przyświecających sankcjom dyscyplinarnym wymierzanim skazanym zawsze miały charakter fragmentaryczny, a po okresie transformacji ustrojowej tylko zdawkowo były podnoszone przez przedstawicieli nauki prawa karnego wykonawczego. Tym cenniejsze – moim zdaniem – jest spostrzeżenie M. M. Szwejkowskiej, że cele deklarowane przez ustawodawcę *explicite* w treści przepisów k.k.w. normujących odpowiedzialność dyscyplinarną inkarcerowanych pozostają w rażącej sprzeczności z celami faktycznie możliwymi do osiągnięcia w procesie wymiaru sankcji dyscyplinarnych. Kary dyscyplinarne w istocie polegają na mniej lub bardziej znacznym pogorszeniu warunków odbywania kary (różnego rodzaju ograniczeniach lub deprywacjach), a w skrajnych sytuacjach – na pogłębieniu stopnia izolowania ukaranego. W tym ostatnim przypadku kara dyscyplinarna prowadzi do jego wykluczenia ze środowiska współwięźniów. W tej kwestii Autorka zwraca – po

pierwsze – uwagę na swoisty paradoks związany z dalszym marginalizowaniem osób i tak już wykluczonych społecznie (gdyż przebywających w zakładach karnych), a szerzej – nakładaniem sankcji na osoby ukarane najsurowszą karą znaną państwu o ustroju demokratycznym, tj. pozbawieniem wolności. Po drugie zaś, demaskuje pozorny, gdyż tylko deklaratywnie wychowawczy, charakter takich kar, wykazując, że w istocie nie mają one żadnego komponentu resocjalizacyjnego (wychowawczego). Za ciekawe uważam także spostrzeżenie odnoszące się do braku dyferencjacji kar w zależności od systemu odbywania kary pozbawienia wolności, tj. że ten sam katalog sankcji znajduje zastosowanie również do osób izolowanych na tzw. oddziałach terapeutycznych zakładów karnych. Trafne jest spostrzeżenie Autorki, że uwarunkowania psychofizyczne takich osób wymagają od ustawodawcy jeśli nie rezygnacji z karania dyscyplinarnego, to odmiennego katalogu sankcji, tak aby wkomponować w nie cel terapeutyczny i nie zakłócić przy tym przebiegu terapii. Niewłaściwie dobrane sankcje dyscyplinarne nie tylko w tej grupie osadzonych – można jednak tę uwagę potraktować bardziej uniwersalnie – mogą mieć charakter niweczący dotychczasowe postępy w resocjalizacji: ukaranych nimi skazanych. Waga podnoszonych w tej części zagadnień, moim zdaniem, wymagała ich omówienia w odrębnej jednostce redakcyjnej pracy; uważam, że włączenie tego wątku w ogólny nurt wyводу doprowadziłoby do jego rozmycia i naraziłoby Autorkę na zarzut, że nie podjęła tak kluczowego dla niniejszych rozważań problemu.

Gdy chodzi o pozostałe dwie części, to zawierają one treści bardzo zbliżone objętościowo. Część II recenzowanej monografii odnosi się do zagadnień prawnomiędzynarodowej ochrony praw osadzonych w systemach praw człowieka (analiza obejmuje m.in. postanowienia Reguł Mandeli, Europejskich Reguł Więziennych oraz najważniejszych judykatów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, rekomendacji Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom lub Innemu Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu), a ponadto obejmuje analizę komparatystyczną systemów penitencjarnych (w części dotyczącej odpowiedzialności dyscyplinarnej osadzonych) wybranych państw (czy części ich terytorium): Anglii i Walii, Francji, Niemiec, Włoch, Czech, Rosji i Ukrainy. M. M. Szwejkowska przybliżyła tu zatem treść postanowień najważniejszych aktów prawa międzynarodowego lub wydawanych przez organy ochrony prawnej rekomendacji, porównując w szczególności unormowania Reguł Mandeli oraz znajdujących się aktualnie na etapie rewizji Europejskich Reguł Więziennych. Poddaje także analizie porządku prawne wybranych krajów europejskich (kryterium doboru jest wpływ wywierany przez dany system penitencjarny na kształt polskich uregulowań prawnych aktualnie lub w przeszłości – Anglia i Walia, Francja, Włochy, Niemcy oraz Rosja; zastosowano również kryterium bliskości geograficznej państw z regionu, podlegających także transformacji ustrojowej, by zbadać, w jakim stopniu i w jaki sposób korzystają one ze standardów za-

chodnich, a w jaki – z minionych wzorców sowieckich). W tym fragmencie pracy Autorka czyni porównania pomiędzy przyjętymi do badań uregulowaniami prawnymi, odnotowując podobieństwa i różnice. Najważniejszym wnioskiem tej części jest postulat dokonania w polskim k.k.w. typizacji zachowań mogących stanowić podstawę pociągnięcia skazanego do odpowiedzialności dyscyplinarnej (optymalnie w postaci katalogu zamkniętego), tak aby zrealizować zasadę legalności oraz określoności czynu sankcjonowanego (przy założeniu, że ten rodzaj odpowiedzialności stanowi rodzaj odpowiedzialności karnej *sensu largissimo*). Występuje tu też badanie zgodności treści obowiązujących w Polsce oraz w wybranych państwach uregulowań prawnych w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanych z treścią norm prawnomiędzynarodowych w postaci Reguł Mandeli oraz Europejskich Reguł Więziennych. Wnioski końcowe z tej analizy nie napawają optymizmem. Wynika z nich bowiem, że żadne z analizowanych prawodawstw nie realizuje w pełni tych rekomendacji; trudności dotyczą szczególnie stosowania znacznie dłuższych niż zalecane przez Reguły Mandeli okresów umieszczenia obwinionego w celi izolacyjnej. Ponadto Autorka, po przesłedzeniu rozwiązań systemowych dotyczących celów stosowania i wykonywania kar dyscyplinarnych – powszechnego deklarowania przez prawodawców resocjalizacji skazanych w izolacji penitencjarnej – dochodzi do trafnego moim zdaniem przekonania, że sposób ukształtowania sankcji dyscyplinarnych jako istotnego elementu tego procesu w istocie przeczy tak deklarowanemu celowi. Ukaranie dyscyplinarne nie tylko oznacza ograniczenia i deprywację, ale może oznaczać także wykluczenie osadzonego w procesie wykonywania kary z szeregu ważnych działań wychowawczych. Występuje to w szczególności podczas stosowania kary celi dyscyplinarnej. Brak woli po stronie wielu państw, które przecież współuczestniczą na forum międzynarodowym w tworzeniu rekomendacji kreujących minimalne standardy w zakresie postępowania z osadzonymi w jednostkach penitencjarnych, w pełnej realizacji tychże rekomendacji wydaje się symptomatyczny. W dalszym ciągu bowiem wymierzanie sankcji dyscyplinarnych osadzonym stanowi ważny element kontroli ze strony administracji więziennej, służący przede wszystkim zapewnieniu porządku i bezpieczeństwa wewnątrz jednostki penitencjarnej.

W Części trzeciej Autorka naszkicowała genezę i ewolucję karania dyscyplinarnego osadzonych w izolacji penitencjarnej w Polsce, wyróżniając tu cztery podokresy, tj. do czasu odzyskania przez Polskę niepodległości po I wojnie światowej, okres międzywojenny, następnie po II wojnie światowej aż do 1989 r. i wreszcie okres po 1989 r. Tu za szczególnie cenne uznają te rozważania, które poświęcone zostały obowiązującym w okresie PRL instrukcjom i regulaminom odbywania kary pozbawienia wolności. Było to bowiem tzw. prawo powielaczowe, niepublikowane i dziś z uwagi na ten fakt niemalże zapomniane. Autorka musiała zatem zadać sobie sporo trudu, aby zapoznać się z treścią tychże aktów

prawnych. Bardzo szeroko, w powiązany i logiczny sposób, M. M. Szwejkowska przytacza prezentowane od czasów średniowiecza aż po współczesność poglądy polskich penitencjarystów w zakresie odnoszącym się do analizowanej problematyki, ze szczególnym uwzględnieniem okresu międzywojennego oraz PRL, gdzie wypowiedzi te były najobfitsze. Autorka, przytaczając je, wykazuje przy tym wysoki merytoryczny poziom ówczesnych opracowań z zakresu prawa karnego wykonawczego oraz głębokie zainteresowanie problematyką, która współcześnie jest niemal zupełnie ignorowana w literaturze przedmiotu.

Reasumując, do struktury pracy, a także prezentowanych w niej treści nie zgłaszam żadnych zastrzeżeń merytorycznych.

Na podkreślenie zasługuje wykorzystana w monografii rozległa literatura (ponad 200 pozycji), w tym dziesiątki opracowań obcojęzycznych (w językach: angielskim, francuskim, włoskim, niemieckim, rosyjskim, czeskim i ukraińskim). Autorka wykonała pracę „benedyktyńską”, gromadząc – a następnie zapoznając się i przytaczając – rozproszone, częstokroć bardzo skrótowe poglądy doktryny i judykatury.

Podsumowując, należy podzielić pogląd M. M. Szwejkowskiej, w kontekście praw każdego człowieka, także osadzonego, gdy pisze, że „Istotą odpowiedzialności dyscyplinarnej wobec skazanych jest wymierzenie kary, stanowiącej dolegliwość noszącą cechy represji w związku z dopuszczeniem się przez nich przekroczenia. Sposób, w jaki prowadzone jest postępowanie dyscyplinarne, jakie kary i w jaki sposób są wykonywane, determinuje sposób postrzegania przez osadzonych systemu penitencjarnego jako składowej całego procesu wymiaru sprawiedliwości. Czy funkcjonuje on w oparciu o zasady sprawiedliwości i legalności – zgodnie z nazwą, czy ma charakter arbitralny” (s. 308). Mając na uwadze wagę podniesionego w opracowaniu problemu, ustalenia w przedmiocie braku koherentności uregulowań k.k.w. z zaleceniami aktów prawa międzynarodowego (głównie Reguł Mandeli), inne ważne wnioski płynące z praktyki wybranych państw (które również borykają się z niedoskonałościami regulacji prawnych w analizowanym przedmiocie), a także z analizy historyczno-prawnej, wyrażam głębokie przekonanie, że monografia stanowiąca przedmiot recenzji pozostaje cenną, niezwykle potrzebną pozycją na rynku wydawniczym, która może być przydatna dla ustawodawcy ze względu na liczne postulaty *de lege ferenda*.